

EKİM DEVRİMİ'NDE BİR RUS ŞAIRİN KADERİ: “ANNA AHMATOVA”

*E. Zeynep Günal**

Sanatın güçsüz düşen martısı,
solgun Ahmatova'nın acıyla
sıkılmış ellerinin arasındaydı.

(N. Smirnov, 1924)*

1920 yılında devrimin hüküm sürdüğü başkente gelen Alman gazeteci Paul Schaeffer, tiyatro sanatçısı Margarita Sabaşnikova'ya coşkuyla: “Burada, Moskova'da, nasıl bir ruhsal lüks içinde yaşadığınızı tahmin edemezsiniz! İlgilerdeki bu çeşitlilik ve aktivite Batıda artık yok,”¹ derken sanatsal açıdan yerinde bir gözlemi dile getirmektedir. Gerçekten de yeni düzenin beraberinde getirdiği köklü değişikliklere ve olumsuzluklara rağmen, özellikle entelektüel Rusya, sanat yolundaki girişimlerini canla başla sürdürmektedir. Kızıl Orduyla Beyaz Ordu arasındaki savaşın son demlerinin yaşandığı, asker ailelerinin aldıkları kederli haberle ya da iç savaş boyunca alamadıkları haberlerle sarsıldığı, açlığın, yemek kuyruklarının ve dondurucu soğukların hüküm sürdüğü Rusya'da belki de sanat halkın, aydınların böylesine şiddetli bir fırtınada yok olmamak için sınıksız tutundukları en güvenilir daldır.

Sembolizm, akmeizm, fütürizm, imajinizm ve bu akımların temsilcisi olan sanatçılar birbirleriyle rekabet içindedir, modernist akımların bazı temsilcileri 19.yüzyılın mirasını reddederek yeni sanatsal biçimlere yönelmişken, önceki yüzyılın edebiyat geleneğine bağlı kalan sanatçılar bu köklü geleneği benimsedikleri akımlarla yoğurarak yapıtlar vermekte, bu arada proleter sanat anlayışının atılan tohumları filizlenmektedir. Yeni açılan edebiyat kafelerinde, müzelerde, tiyatrolarda yazar ve şairler, filo-

* Doç.Dr. E. Zeynep Günal, A.Ü. DTCF, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ *Letopis jizni i tvorçestva Anni Ahmatovoy*, tom II, Moskva 1998, s.71.

² Kudrova, İrma, *Jizn Marini Tsvetayevoy*, Sankt-Peterburg 2002, s.226.

zoflar halka yapıtlarını okumakta, proleter şairlerin organize ettiği toplantılarda sanatçılar gaz lambalarının ışığında da olsa bir araya gelmektedir. 1917 Devrimi aydınların büyük bir kısmı tarafından coşkuyla karşılanmış ve ülkeyi iyi bir geleceğin beklediği inancına kapılmıştır. Oysa başından beri bunun aksini düşünen sanatçılar az da olsa vardır ve bu sanatçılardan biri ünlü şair Anna Ahmatova'dır (1889-1966).

İlk şiirlerini 1907 yılında yayınlamaya başlayan Ahmatova, ilk kitabı "Akşam"ı (Veçer) okuyucuya 1912 yılında sunduğunda artık geniş çapta tanınan bir şair olmuş ve ününü hemen ardından yayınladığı "Tespîh" (Çyotki, 1913) adlı yapıtıyla pekiştirmiştir. Bu ilk iki yapıtı "Beyaz Sürü" (Belaya staya, 1917) izler. 1918-1920 yılları arasında "Guguk kuşuna sordum..." (Ya sprosilâ u kukuşki...), "Bu yüzyıl niçin öncekilerden daha kötü?" (Çem huje etot vek predşestvuyuşçih), "Senin gizemli aşkımdan..." (Ot lyubvi tvoyey zagadoçnoy), "Geceleyin" (Noçyu) ve "Yüzüyor buz parçaları çınlayarak..." (Proplivayut lidini, zvenya). Ahmatova ilk eşi akmeist şair N.Gumilyov'dan ayrılmış ve 1918 yılında Doğu dilleri filologu olan V.K.Şileyko'yla evlenmiştir. 1920 yılından itibaren evliliğinde problemler başlar. Şileyko'nun geliri azaldığı için bu problemlere yiyecek sıkıntısı da eklenir. Ahmatova aynı yıl, Ziraat Enstitüsünün kütüphanesinde çalışmaya başlar. Yazar G.İ.Çulkov eşine yazdığı mektupta Ahmatova'yı ve yaşamını "paçavralara bürünmüş korkunç bir iskelet... Söylentiye göre Şileyko'nun yanında garip bir tür inzivaya çekilmiş, (...) müthiş bir yoksulluk içinde yaşıyorlar,"² sözleriyle anlatır. Şairin bir başka sorunu ise Gumilyov'dan olan oğlu Lev'den³ ayrı olmasıdır. Ahmatova 1921 noeli için nostaljik duygularla yazdığı "Bejetsk" başlıklı şiirinin ilk iki dizesinde, oğluna duyduğu özlemi dile getirmekten kendini alamaz: "Bembeyaz kiliseler ve çınlayan, parıldayan buzlar orada // Orada sevgili oğlumun mavi renkli gözleri çiçek açıyor."⁴ Şairin özel yaşantısındaki problemlerine, 1921 yılında üç önemli kayıp eklenir. Şiir dünyasının en büyük ismi olan ve Ahmatova'nın büyük hayranlık duyduğu A. Blok ölür, ardından ilk eşi Gumilyov çarlık taraftarı olduğu gerekçesiyle tutuklanır ve kurşuna dizilir.* 1911 yılında Paris'te tanıştığı İtalyan res-

² Reeder, Roberta, *Anna Akhmatova, Poet and Prophet*, New York 1995, s.130.

³ Bkz. Zafer, Zeynep, "Lev Nikolayeviç Gumilyov ve Sanatçı Ailesinin Stalin Dönemindeki Kaderi" *Bilge*, Sayı:27 (Kış 2000), s.41-48.

⁴ Ahmatova, Anna, *Sob.soç. v şesti tomah*, tom 4, Moskva 2000, s.172.

* Gumilyov'un gömüldüğü yer bilinmemektedir. Ancak bu konu hakkında Ahmatova'nın tahminleri olmuş ve Gumilyov'un mezarını aramıştır. "Ahmatova pek çok kez bu yeri bildiğini ve bir görgü tanğının söylediklerine göre yerini bulduğunu söylemiştir. Burası Bergardovka yakınlarındaki kabuğunda kurşun izleri olan belirli bir ağacın altıdır. Şair buraya en az iki kez gitmiştir. Ama günümüzde

sam Modigliani'nin ölüm haberini ise bir Fransız gazetesinden öğrenir. Böylesine kötü haberlere rağmen, Ahmatova yaşama dört elle sarılır. Yeni rejimin Rus halkına getirdikleriyle ilgili gözlemlerde bulunur. Devletin Yeni Ekonomi Politikasını (NEP) ne şekilde algıladığını: "NEP başladığında her şey eskisi gibi görünüyordu: restoranlar, açık göz arabacılar, kürk giymiş ve elmaslar içindeki genç kadınlar. Ama tüm bunlar yapaydı; yalnızca eskisi gibi görünmeye çabalamaktı. Tüm bunlar sahteydi. Geçmiş geri gelmeyecek biçimde kaybolmuştu. O ruh, o insanlar, yeni yalnızca eskinin bir taklidiydi,"⁵ sözleriyle vurgular.

Ahmatova bu dönemde "Sinir Otu" (Podorojnik) ve "Denizin Tam Kıyısında" (U samogo morya) adlı kitaplarını yayınlar. "Sinir Otu" çok olumlu eleştiriler alır. Moskova'lı kalem arkadaşı Marina Tsvetayeva, bu kitabın kendisinde uyandırdığı coşkuyu, Ahmatova'ya yazdığı mektubunda gösterir: "Ne çok şey söylemek gerek, zamansa ne kadar az! Yaşamıma getirdiğiniz, olağan mutluluk için teşekkür ederim. "Sinir Otu"nu yanımdan ayırmıyorum...."⁶ Ahmatova'nın yakın arkadaşı olan çocuk masalları yazarı K.Çukovski, Peterburg Sanat Evinde "İki Rusya" (Dve Rosii, 1921) başlıklı çalışmasını okur. Sanat Evinin yayınladığı derginin ilk sayısında bu çalışmasının adını "Ahmatova ve Mayakovski" olarak değiştirerek okuyucuya sunar. Burada Çukovski Ahmatova'yı "aşığını öperken haç çıkaran bir rahibe"ye benzetmekte, Ortodoks kilisesinin tek ve son şairi olarak nitelendirmektedir. Yazar dönemin iki ünlü şairini karşılaştırırken, Ahmatova'nın anlık da olsa detayları yakalayan, Mayakovski'nin ise, küçük şeyleri görmeyen ve milyonun altında sayı tanımayan sanatçılar olukları düşüncesini ileri sürer. Çukovski, Ahmatova'yı aynı zamanda 19.yüzyıl Rus edebiyat geleneğinin temsilcisi olarak kabul etmektedir: "O, devrim öncesi Rus edebiyat kültürünün en değerli bölümünün ilgili bir mirasçısıdır. Puşkin ve Baratinski ve Annenski gibi pek çok atası vardır. O tanrıya, eski inanlar gibi inanır."⁷ Derginin aynı sayısında antiütopik roman "Biz'in (Mı, 1920) yazarı Ye. Zamyatin'in "Korkuyorum" (Ya boyus, 1921) makalesi de yer alır. Yazar makalede yeni

"Tagantsev Komplo"sunun kurşuna dizilen katılımcılarının gömüldükleri yer belirlenmiştir. İrene Verblovs kaya "Anna Ahmatova'nın Peterburg'u" (Peterburg Anı Ahmato-voy, 1997, Russkaya mısıl) makalesinde: 'Peterburg'daki Memorial grubunun çalışmaları sayesinde 25 Ağustos 1921'de kurşuna dizilenlerin, kurşuna dizildikleri ve gömüldükleri yerin şehire Ahmatova'nın aradığından daha yakın bir yer olduğunu kabul edebiliriz,' demektedir." Bkz. Anna Ahmatova, a.g.y., tom 1, s.617.

⁵ Reeder, Roberta, a.g.y., s.133.

⁶ Ahmatova, Anna, a.g.y., tom 1, s.613.

⁷ Height, Amanda, *Anna Akhmatova, A Poetic Pilgrimage*, New York and London, 1976, s.69.

dönem Rus edebiyatı hakkındaki, genelde olumsuz görüşlerini dile getirmektedir. Başka bir deyişle, Çukovski'nin Ahmatova için söylediklerini, Zamyatin tüm Rus-Sovyet edebiyatı için genelleştirerek kaleme almıştır: "Rus *demosuna** masumiyeti korunması gereken bir çocuğa bakar gibi bakmaya son verilmediği sürece, gerçek bir edebiyatımız olmayacağından korkuyorum. Her türlü doktrin karşıtı sözden, eskisinden olduğu kadar korku duyan bir tür yeni Katoliklikten kurtulamadığımız sürece, gerçek bir edebiyatımız olmayacağından korkuyorum. Eğer bu hastalık tedavi edilmezse korkarım Rus edebiyatının tek bir geleceği olacak: geçmiş!"⁸ Kuşkusuz iki makalenin de aynı sayıda yayınlanması, yeni düzende miras olarak pek de olumlu bakılmayan 19.yüzyıl edebiyatına göndermeler yapılması ve Ahmatova'nın bu edebiyatın en önemli, neredeyse tek temsilcisi sayılması, 1921 yılında ülkedeki tüm bağımsız partilerin dolaşısıyla muhalefetin de fiilen ortadan kaldırıldığı bir dönemde yönetimin dikkatini çeker. Ahmatova aynı yıl, Gumilyov'a adadığı şiirlerine de yer verdiği "Anno Domini MCMXXI" şiir kitabını yayınlar. 1922 yılında şair, aynı kitabı yeni şiirler ekleyerek Berlin'de bu kez yalnızca "Anno Domini" adıyla yayına verir. Yapıtta yer alan yeni şiirler henüz Rusya'da yayınlanmamıştır.

Ülkede açlığın korkunç boyutlara ulaşması sonucunda, 21 Temmuz'da çıkan kararnameyle bir yardım komitesi kurulur. Üyeler arasında A. V. Lunaçarski ve Maksim Gorki gibi ünlü kişiler vardır. "Komite hem bağışlardan hem de devlet yardımından sağlanacak gelire bir fon kuracak, Rusya içinden ve dış ülkelere kredi sağlayacak ve bunların dağılımını denetleyecektir."⁹ Bu sıralarda Rusya'daki gelişmeleri yakından izleyen göçmen basını, böyle bir önlemi Sovyet rejiminin iflası olarak değerlendirir. Böylece Sovyet rejimiyle göçmen Ruslar arasındaki hava daha da gerilir. Ahmatova'nın "Anno Domini"yi Berlin'de göçmen desteğiyle yayınlaması, hem parti politikasına hem de devletin kültür politikasına aykırı kabul edilir. Hatta kitabın Rusya'ya sokulması yasaklanır. Yapıtta yer alan "Vatandaşlarıma" (Sograjdanam) ve "Gördüm altın dövme tacı" (Videl ya tot venets zlatokovanniy) gerçekten de politik içerikli ve yeni düzene yöneltmiş eleştiriler söz konusudur. "Vatandaşlarıma" şiirinde şair, Moskova'yı büyük bir cesaretle "vahşi başkent" olarak adlandırır. Özgürlüğün sembolü olan göller, stepler ve şairin vatandaşlarının yaşadığı şehirler bu "vahşi başkent"te hapsedilmiştir. Şiirin devamında ise şair geçmişi koruduklarını anlatır: "Hiç kimse bize yardım etmek istemi-

* *Demos*: Yunanca olan bu sözcük antik Yunan'da soylu topluluğuna karşı oluşan bir topluluktur, ancak köle de değildirler.

⁸ a.g.y., s.70.

⁹ Carr, E. H., *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, İstanbul 2002, s.169.

yordu, // Evde kaldığımız için, // Kanatlanmış özgürlüğü değil // Şehrimizi sevdiğimiz için, // Kendi adımıza koruyorduk // Saraylarını suyunu ve ateşini şehrin. // Bambaşka bir dönem yaklaşıyor, // Artık ölümün rüzgarı yüreğimizi donduruyor.”¹⁰

Ahmatova özellikle, bu dizelerde ve “Gördüm altın dövme tacı” şiirinde Rusya’da son yıllarda yaşananları onaylamadığını, olumsuzluklara kesin bir tavırla karşı durduğunu gizlememektedir. Altın dövme tacı Rusya’daki yeni rejimi simgeler, ama bu tacı şaire göre Rusya’ya yakışmamaktadır ve İsa peygamberin başındaki dikenli taçtan farksızdır. Bununla birlikte Ahmatova, Avrupa ülkelerine dağılan göçmen Ruslara da serzenişte bulunmaktadır ve göçmenlere serzeniş, en az yönetime olduğu kadar serttir: “Düşmana, işkence için // Toprağını bırakanlarla birlikte değilim, // Onların kaba dalkavukluklarına aldırılmıyorum, // Şiirlerimi de onlara vermeyeceğim. // (...) // Yolun karanlık, gezgin // Pelin kokar ekmeği yabancı memleketin.”¹¹

Bu şiirlerin yer aldığı Berlin versiyonu olan “Anno Domini”nin yasaklanması, Ahmatova’nın yönetimle ilk resmi uzlaşmazlığı olarak kabul edilebilir. Ancak Rusya’da yayınlanan “Anno Domini MCMXXI” edebiyat dünyasında hak ettiği değeri bulur. Sembolizmin dev şairi Blok’un ölümüyle, 20’li yılların Rus şiirinde Ahmatova, hakkında çıkan pek çok olumlu eleştiri nedeniyle ilk sırada adı anılan sanatçı olur. Ahmatova’nın en iyi arkadaşı ve en büyük hayranı O.E.Mandelştam “Sovetskiy Yug” gazetesinde “Rus Şiiri Hakkında Bir Mektup” (Pismo o russkoy poezii) makalesini yayınlar. Mandelştam burada Ahmatova’yı, 19.yüzyıl Rus romanının psikolojik zenginliğini ve sıra dışı karmaşıklığını Rus liriğine taşıyan bir şair olarak adlandırırken “*Anna Karenina*’ıyla Tolstoy, *Soylu Yuva*’ıyla Turgenev, tüm yapıtlarıyla Dostoyevski ve hatta kısmen Leskov olmasaydı Ahmatova da olmazdı. Ahmatova’nın kökleri şiirde değil, Rus düzyazı sanatında yatmaktadır,”¹² sözleriyle yüceltir. 20.yüzyıl Rus edebiyatının klasik Rus edebiyatıyla yakından bağlantılı “gümüş çağ” şairlerinden olmasına rağmen sembolizmin Moskova’daki temsilcisi V. Bryusov, tıpkı Tsvetayeva’ya olduğu gibi Ahmatova’ya da iğneli eleştiriler yöneltir. Ancak tüm titizliğine, genç şairlere tüm olumsuz yaklaşımına rağmen Bryusov, eleştirilerinde çoğunlukla sanatsal çerçevede dışına çıkmamaya özen gösterir. Tsvetayeva’nın kurta benzettiği¹³ bu sembolist şair, arkadaşlarının Ahmatova’yı yayın yapmaktan ve kitaplarını ye-

¹⁰ Ahmatova, Anna, *a.g.y.*, tom 4, s.171.

¹¹ *a.g.y.*, s.175.

¹² *Letopis jizni i tvorçestva Anni Ahmatovoy*, tom II, Moskva 1988, s.39.

¹³ Tsvetayeva, Marina, *Sob.soç. v semi tomah*, tom 4, Moskva 1994, s.29.

niden bastırmaktan vazgeçirmeleri gerektiğini ileri sürer. Bryusov'a göre Ahmatova, yaşamın ve çağın gerisinde kalmış şairler grubu arasındadır.¹⁴

Devlet yönetimi ve yönetim taraftarları ise 1922 yılında eğitimden sorumlu A.V.Lunaçarski'nin öncülüğünde, devrimci kadın şair A.Barkova'yı Ahmatova'ya alternatif olarak desteklemektedir. Lunaçarski, Ahmatova'nın yetkin motiflerine karşılık, Barkova'nın biraz zayıf kaldığı inancındadır. Bununla birlikte Barkova'yla Ahmatova'yı öğretmenine isyan eden öğrenci ikilisine benzeterek, "Barkova sıra dışı kitabının her sayfasında tertemiz devrimci coşkusuyla, dindar Ahmatova'nın yaşlı bir kadın edasıyla yaktığı kandilleri deviriyor,"¹⁵ görüşünü ortaya koyar. Böylece yönetimin beklentisinin, sanatçıların devrim coşkusuyla dolu ve proleter kültürü anlatan yapıtlar vermeleri gerektiğini anımsatmaktadır.

1923 yılında sanat tarihi profesörü N.N.Punin'in sıkça mektup yazdığı ve aşık olduğu Ahmatova için: "Anna şiir yazmayı bıraktı, bunun nedeni ne, ne anlama geliyor, bir yıldır tek bir şiir yazmadı"¹⁶demektedir. Paris'te çıkan göçmen gazetesi "Zveno" ise, şairin popülaritesini kaybettiğini Avrupa'daki Ruslara haber vermektedir. Devrimi ve yönetimin yeni uygulamalarını destekleyen edebiyatçılar ise Ahmatova'nın suskunluğunu şairin sanatını besleyen damarlar olan beylik düzeninin ve soylu sınıfının ortadan kalkmasına, temel motifleri oluşturan erotizm, mistisizm ve son olarak bunlara eklenen mistik milliyetçiliğin devrim rüzgarında ufalanıp gitmesine bağlamaktadır.¹⁷ Şairin suskunluğunun nedeni, belki de gerek Rusya içinde gerekse Rusya dışında eleştiri dünyasının odak noktası olarak yönetimin dikkatini daha fazla çekmeyi istememesidir. Ahmatova otobiyografik düzyazısında yıllar sonra bu konuda şunları söylemektedir: "NEP olarak adlandırılan 20'li yılların başına gelince K. Çukovski'nin beni Mayakovski'yle (İki Rusya) karşılaştırmasından, V. Vinogradov'un ünlü "Ahmatova'nın Biçemi" makalesinden, B. M. Eyhenbaum'un tüm bir kitabından (1922) sonra biçimciler benim şiirlerimle ilgilenmeye başladılar. Yazılar vs. yazdılar. Gerçekten de tüm bunlar (bu arada tüm yaşantım boyunca olduğu gibi) epeyce hüznü sona erdi."¹⁸ Ahmatova bu dönemde çektiği maddi sıkıntıyı edebiyat bilimiyle uğraşarak aşmaya çalışır. Ayrıca edebiyat bilimi kendini koruyabileceği bir sığınaktır. Ahmatova Çukovski'yle birlikte 19.yüzyılın önemli şairlerinden olan ve sanatında halkçı motifler ve konular işleyen N. A. Nekrasov'un şiirlerini yeniden yayına hazırlamak çalışmasına girişir. Başlıca

¹⁴ *Letopis jizni i tvorçestva Anni Ahmatovoy*, tom II, s.45.

¹⁵ *a.g.y.*, s.46.

¹⁶ *a.g.y.*, s.59.

¹⁷ *a.g.y.*, s.60.

¹⁸ Ahmatova, Anna, *a.g.y.*, tom 1, s.616.

görevi Nekrasov'un şiirleriyle ilgili açıklamaları kaleme almaktır. Ancak Çukovski'nin belirttiği üzere bu ilk deneme başarısızdır. Çünkü şair düzyazı yazarken zorlanmaktadır.

1924 yılında Ahmatova yönetimle arasını düzeltmek için, Rusya Şairler Birliği'ne (VSP) M.A.Kuzmin ve F.K.Sologub'la birlikte katılır ve bu grup aralarına Leningradlı proleter şairlerin de katıldığı Leningrad şubesini organize eder. Bir süre sonra Leningradlı proleter şairler Ahmatova ve Sologub'un grubunu dışlar. Ahmatova bu sıralarda düzyazı ve incelemeler üzerine yoğunlaşmakla birlikte edebiyat gecelerinde şiir okumaya devam etmektedir. 20 Nisan 1924 günü Politeknik Müzesinde ve Konservatuarda böyle bir edebiyat gecesi organize edilir, şairin okuyacağı şiirler sansür komitesince incelenir ve aralarından "Lut'un Karısı" (Lotova jena) şiirinin okunmasına izin verilir. Ancak Ahmatova düşündüğü gibi yönetimle uzlaşamaz. 1924 baharı için şunları söyler: "Moskova'daki şiir gecelerinden sonra edebiyat etkinliklerime son verildiği konusunda bir karar çıkarıldı. Dergilerde ve almanaklarda şiirlerim yayınlanmaz oldu, edebiyat gecelerine de çağırılmıyordum. (Nevski caddesinde M. Şaginyan'a rastlamıştım. Bana: "Öyle önemli bir kişisiniz ki Merkez Komite sizin için karar çıkardı: tutuklanmayacak, ama yayın da yapmayacaktır diye!")" ¹⁹ 1940 yılına kadar Ahmatova'nın yeni tek bir şiiri yayınlanmaz. Böylece Ahmatova 1925 yılından itibaren kendini Gumilyov, Baudlaire ve Puşkin'in sanatını incelemeye adayacaktır. Bu incelemelerinin somut sonucu, kendi yaşamıyla paralellikler bulunduğu ve dokunulmaz kalesi haline getirdiği Puşkin'le ilgili makaleleri olur.

Ahmatova'nın NEP yıllarındaki sanatsal ve günlük yaşamı, Ekim Devriminin getirdikleriyle uzlaşamayan Rus aydınları için oldukça tipik olaylarla doludur. Ancak tüm maddi zorluklara, tüberküloz hastasına ve sanatçı kimliğiyle dilediği gibi yapıtlar verememesine rağmen, kendisine dostları tarafından defalarca teklif edildiği, eline fırsatlar geçtiği halde ülkesini terk etmeyi bir an bile düşünmemiştir. Bu tutumunun, devlet yetkililerinin dikkatini çektiği ve en azından yenileri olmasa da eski şiirlerinin defalarca yayınlanmasını sağladığı gerçektir.

¹⁹ *Letopis jizni i tvorčestva Anni Ahmatovoy*, tom II, s.66.

KAYNAKÇA

- Ahmatova, Anna. (1998). *Sob.soç. v şesti tomah, tom 1*, Moskva: Ellis Lak
- Ahmatova, Annä. (2000). *Sob.soç. v şesti tomah, tom 4*, Moskva: Ellis Lak
- Carr, E.H. (2002). *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, İstanbul: Metis Yayınları
- Height, Amanda. (1976). *Anna Akhmatova, A Poetic Pilgrimage*, New York and London: Oxford University Press
- Kudrova, İrma. (2002). *Jizn Marini Tsvetayevoy*, Sankt-Peterburg: İzd.jurnala "Zvezda"
- Letopis jizni i tvorçestva Anni Ahmatovoy, tom II.* (1998). Moskva: Editorial URSS
- Reeder, Roberta. (1995). *Anna Akhmatova, Poet and Prophet*, New York: Picador USA
- Tsvetayeva, Marina. (1994). *Sob.soç. v semi tomah, tom 4*, Moskva: Ellis Lak